

INGLIZ RITSARLIK ROMANLARI POETIKASI

Abdurazzaqov Eldor G'ofirjonovich

Namangan davlat universiteti

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

To'xtabayeva Marziya Hayrullo qizi

Namangan davlat chet tillari instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz adabiyotidagi ritsarlik romanlari poetikasining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada o'rta asr ingliz adabiyotining asosiy janrlaridan biri sifatida ritsarlik romanlarining vujudga kelish manbalari, qahramonlik va muhabbat motivlari, diniy-fantastik unsurlar uyg'unligi hamda til-uslub poetikasi yoritiladi. Shuningdek, "Sir Gawain and the Green Knight", "Le Morte d'Arthur" va "Tristan and Isolde" kabi asarlar misolida ritsarlik romanlarining badiiy tizimi va falsafiy mazmuni tahlil qilinadi. Maqolada ingliz ritsarlik adabiyotining keyingi davr adabiy jarayonlariga ta'siri ham ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ritsarlik romani, poetika, ritsarlik ideali, Artur afsonalari, sadoqat, muhabbat, jasorat, o'rta asr adabiyoti, allegoriya, badiiy tizim.

Kirish

O'rta asr ingliz adabiyoti tarixida ritsarlik romanlari alohida o'rin tutadi. Ular Yevropa madaniyatining shakllanish davrida ritsarlik e'tiqodi, axloqiy qadriyatlar va diniy qarashlarning badiiy ifodasi sifatida yuzaga kelgan. Ritsarlik romanlarining poetikasi nafaqat estetik, balki falsafiy-ma'naviy tizimdir. Bu janrda insonning ezgulikka intilishi, vafodorlik, jasorat va muhabbat kabi yuksak fazilatlarini ideallashtirilgan shaklda aks etadi.

Ritsarlik romanlari ingliz xalqining tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari va axloqiy qarashlarini ifodalab, ingliz adabiyoti poetikasining asosiy manbalaridan biriga aylandi. Ularning o'rganilishi orqali nafaqat o'rta asr ingliz adabiyotining badiiy xususiyatlarini, balki Yevropa tafakkurining shakllanish jarayonini ham tushunish mumkin.

1. Ritsarlik romanlari janrining kelib chiqishi

Ritsarlik romanlari XII–XIV asrlarda shakllanib, Yevropaning turli adabiy muhitlarida ayniqsa, Angliya, Fransiya va Uelsda keng tarqalgan. Bu janrning ildizlari kelt va german qahramonlik eposlariga, diniy dostonlarga hamda xalq og'zaki ijodiga borib taqaladi. Ingliz adabiyotidagi eng qadimiy epik asar "Beowulf" bo'lib, ritsarlik romanlariga xos bo'lgan qahramonlik, jasorat va yovuzlikka qarshi kurash g'oyalarini o'zida mujassam etgan.

XII asrda Geoffrey Monmutlikning "Britaniyaliklar tarixi" (Historia Regum Britanniae) asari orqali "Qiroli Artur" obrazi ingliz adabiyotida markaziy ritsar timsoliga aylandi. Shu davrdan boshlab ingliz yozuvchilari Artur va uning dumaloq stoli ritsarlari, Lancelot, Tristan kabi qahramonlar orqali milliy romantik

mifologiyani yaratdilar. Bu afsonalar keyinchalik yozma adabiyotda nasr va she'r shaklida takomillashib, ritsarlik romanlarining mustahkam poetik asosiga aylandi.

1. Ritsarlik romanlarining poetik tizimi

Ritsarlik romanlari o'ziga xos poetik tuzilishga ega bo'lib, unda epik, lirik va diniy-fantastik unsurlar uyg'unlashgan. Har bir element o'rta asr insoniyatining dunyoqarashi va e'tiqodini badiiy shaklda ifodalaydi.

2. Qahramonning idealizatsiyasi

Ritsarlik romanlarining markazida ideal qahramon — ritsar turadi. U jasorat, vafodorlik, axloqiy poklik va ayollarga hurmat kabi qadriyatlarining timsoli hisoblanadi. Ser Gaveyn, Lancelot, Perseval kabi qahramonlar o'z hayotini ezgulik, muhabbat va sadoqat yo'lida bag'ishlagan fidoyi insonlardir. Bu idealizatsiya poetik tilda ramzlar va metaforalar orqali ifodalanadi. Ritsar shunchaki jangchi emas, balki ruhiy kamolotga erishgan inson sifatida gavdalantiradi.

3. Muhabbat motivi

Ritsarlik romanlari poetikasida muhabbat insoniy komillikning yuksak ifodasiga aylanadi. Bu muhabbat ko'pincha fojiali, ammo ma'naviy jihatdan yuksaltiruvchi kuch sifatida tasvirlanadi. "Tristan va Izolda" asarida muhabbat ilohiy kuchga o'xshatilgan, u inson taqdirini o'zgartiradi, lekin uni sinovga ham qo'yadi. "Lancelot va Ginevra" hikoyasida esa muhabbat ijtimoiy majburiyat va axloqiy qadriyatlar to'qnashuvining badiiy ifodasi sifatida ko'rsatiladi.

4. Sarguzasht va sinovlar tizimi

Ritsarlik romanlarining kompozitsiyasi odatda sarguzashtlarga asoslanadi. Qahramonning maqsadi — o'zini sinovdan o'tkazish, ezgulikni himoya qilish va shon-shuhratga erishishdir. Bu sinovlar ko'pincha g'ayritabiiy holatlar — sehr, sirli o'rmonlar, ajdarlar, yovuz kuchlar bilan kurashish orqali namoyon bo'ladi. "Sir Gawain and the Green Knight" asarida yashil ritsar bilan uchrashuv — inson vijdoni va sadoqatining ramziy sinovidir.

5. Diniy va fantastik unsurlar uyg'unligi

Ritsarlik romanlari poetikasining o'ziga xos jihati — unda diniy va fantastik unsurlar bir-birini to'ldiradi. Masalan, "Muqaddas Graal" motivi insonning najot va mukammallikka intilishini ramziy ifodalaydi. Shuningdek, sehrGAR Merlindan tortib, sirli ruhlar, o'rmonlar, ajdarlar tasviri orqali inson ruhiyatidagi ezgulik va yovuzlik kurashi badiiylashtiriladi. Bu tasvirlar o'rta asr diniy qarashlarining san'atga singdirilgan ko'rinishidir.

6. Til va uslub poetikasi

Ritsarlik romanlarining tili obrazli, ramziy va poetik. U o'rta asr nasrining o'ziga xos uslubida — alliteratsiya, metafora, diniy murojaatlar va epik ritorika yordamida yaratilgan. "Sir Gawain and the Green Knight" kabi asarlarda alliteratsion she'r shakli qo'llanilib, har bir satr ohangdorlik va tantanavorlik bilan sug'orilgan. Uslub jihatidan bu romanlar xalq og'zaki ijodi va diniy matnlar orasidagi oraliqda turadi.

Quyida esa Ingliz ritsarlik romanlarining mashhur namunalarining poetikasini ko'rishimiz mumkin:

1. "Sir Gawain and the Green Knight"

XIV asrda yaratilgan ushbu asarda ingliz ritsarlik romanlari poetikasining eng yetuk namunalari namoyon bo'lgan. Unda ritsar Gaveynning sadoqati, pokligi va jasorati sinovdan o'tkaziladi. Asardagi yashil rang tabiat, yangilanish va axloqiy sinov ramzi sifatida ishlatiladi. Muallif insonning ichki dunyosini, vijdon azobini va sadoqatni ramziy shaklda tasvirlaydi.

2. “Le Morte d’Arthur” (Tomas Malori)

XV asrda yozilgan bu asar ingliz ritsarlik an'analarini umumlashtirgan monumental asardir. Malori o'z asarida ritsarlik idealining kuchi va inqirozini bir vaqtning o'zida tasvirlaydi. Artur, Ginevra va Lancelot o'rtasidagi murakkab munosabatlar orqali axloqiy qadriyatlarning buzilishi, sadoqatning sinovi, insonning ruhiy zaifliklari ochib beriladi. Bu asarda ritsarlik poetikasi realistik tafsilotlar bilan birga ramziy shaklda yoritiladi.

3. “Tristan and Isolde”

Ushbu asar muhabbat va sadoqat, taqdir va axloq o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni ifodalaydi. Tristan va Izoldaning muhabbati insoniy ehtiros bilan ilohiy taqdirning to'qnashuvini aks ettiradi. Asardagi ramzlar — dengiz, sehrlilik, ajralish — inson ruhining kurashi va muhabbatning abadiyligini ifodalaydi.

Shu bilan birga Ingliz ritsarlik romanlarida poetikaning falsafiy va ijtimoiy mazmuni ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Ritsarlik romanlarida poetika faqat estetik tizim emas, balki falsafiy g'oyalar ifodasidir. Bu asarlarda insonning ruhiy kamoloti, ezgulik va yovuzlik kurashi, e'tiqod va muhabbatning yuksak ma'nosi badiiylashtirilgan. Qahramonning sinovdan o'tishi — bu insonning o'z “ichki yovuzligi” ustidan g'alaba qozonish jarayonining ramzidir.

Vaqt va makon poetikasi ham o'ziga xos: “sirli o'rmonlar”, “uzoq qirolliklar” — bular real joylar emas, balki inson ongining ramziy manzaralaridir. Shunday qilib, ritsarlik poetikasi o'rta asr falsafasining badiiy ifodasi sifatida inson ruhiyatini chuqur tahlil qiladi.

Ritsarlik romanlarining poetik xususiyatlari keyingi davr adabiyotiga ham sezilarli darajada o'z ta'sirini o'tkazgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ritsarlik romanlari keyingi asrlar ingliz adabiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Shekspir asarlaridagi sadoqat, shon-shuhrat, muhabbat va axloqiy tanlov motivlari ritsarlik an'analarining davomidir. XVIII asrda Servantes “Don Kixot” orqali ritsarlik idealini kinoyaviy tarzda talqin etgan bo'lsa, XIX asrda Uolter Skott va Alfred Tennison ritsarlik poetikasini yangicha romantik shaklda qayta tikladilar. Shunday qilib, ritsarlik romanlari g'oyalari ingliz adabiyotining keyingi taraqqiyotida ma'naviy tayanch bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa

Ingliz ritsarlik romanlari poetikasi o'z davrining badiiy-estetik, diniy va axloqiy qadriyatlarini mujassam etgan noyob adabiy tizimdir. Ular insonning komillikka intilishi, muhabbat va sadoqatni yuksak qadriyat sifatida ulug'lash g'oyalarini ifodalaydi. Ritsarlik romanlari orqali o'rta asr insonining orzu-umidlari, e'tiqodi, jasorati va ma'naviy dunyosi badiiy shaklga solingan. Bu asarlar ingliz adabiyotining shakllanishi, uning poetik va falsafiy yo'nalishlarini belgilab bergan.

Bugungi kunda ham ular insonparvarlik, axloqiy mukammallik va ruhiy jasoratning timsoli sifatida o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Malory, T. (1485). *Le Morte d’Arthur*. London: William Caxton.
2. Anonymous. (1375). *Sir Gawain and the Green Knight*. Middle English Texts.
3. Monmouth, G. (1136). *Historia Regum Britanniae*. France: Anglo-Norman.
4. Brewer, D. (2010). *The Arthurian Romances of England*. Cambridge University Press.
5. Lacy, N. J. (1991). *The New Arthurian Encyclopedia*. New York: Garland Publishing.
6. Loomis, R. S. (1959). *Arthurian Tradition and Chrétien de Troyes*. New York: Columbia University Press.
7. Knights, M. (1998). *Medieval English Literature: An Introduction*. Oxford University Press.
8. Tennyson, A. (1842). *Idylls of the King*. London: Longman.
9. Wace, R. (1155). *Roman de Brut*. Normandy: Anglo-Norman.
10. Trout, R. (2007). *Medieval Romance: Themes and Traditions*. Routledge.